

תוכן עניינים

מבוא.....2

פרק 1 – יהודי אלג'יריה

יהודי אלג'יריה בתקופת הסיפוח הצרפתי.....5

יהודי אלג'יריה בתקופת השואה.....8

פרק 2 – יהודי תוניסיה

יהודי תוניסיה בתקופת החסות הצרפתית.....11

יהודי תוניסיה בתקופת השואה.....13

פרק 3 – יהודי מרוקו

יהודי מרוקו תחת החסות הצרפתית.....17

יהודי מרוקו בתקופת השואה.....19

ריכוז ההבדלים והסיבות להבדלים.....23

סיכום ומסקנות.....29

ביבליוגרפיה.....31

מבוא

כאשר צרפת כובשת שטחים בצפון אפריקה היא מספחת אליה גם את אלג'יריה, מרוקו ותוניסיה, שלושת מדינות הנמצאות בצפון אפריקה. למרות שכולן היו תחת שליטתה, נראה כי לצרפת היה יחס שונה לכל מדינה. ובכלל זה גם היחס לקהילות היהודית בכל מדינה היה אחרת. על אף שלוש המדינות הללו היה תחת שלטון צרפתי, לצרפת היה יחס שונה כלפי כל קהילה יהודית. אלג'יריה למשל הייתה הקהילה שזכתה למירב הזכויות, לעומת תוניסיה ומרוקו. בשלהי מלחמת העולם השנייה, צרפת נכבשת על ידי גרמניה והנאצים והדבר משפיע גם על הקולוניות שהיו תחת שליטתה. היחס השונה שלו זכתה כל קהילה בתקופת שלפני מלחמת העולם השנייה והשוואה, השפיע גם על היחס שכל קהילה קיבלה גם במהלך המלחמה בזמן משטר וישי.

שאלת המחקר

עבודה זו בוחנת את השאלה מה היו ההבדלים בשואת יהודי מדינות צפון אפריקה ומה הן הסיבות להבדלים?

מטרת המחקר

בעבודתי אתמקד בשאלה מה היו ההבדלים בפעולות האנטישמיות ובשוואה של הקהילות היהודיות בכל אחת מהמדינות המרכזיות של צפון אפריקה, אלג'יריה, מרוקו ותוניסיה וכן בהשוואה גם לקהילת יהודי לוב. וכן אבחן את הסיבות להבדלים הללו. הבחירה בעבודה זו היא מתוך מטרה לחקור מדוע היו קיימים הבדלים בין הקהילות שהיו כולן תחת שלטון צרפתי ומה היו הסיבות להבדלים הללו.

השערת המחקר

בין הקהילות היהודיות באלג'יריה, תוניסיה ומרוקו היו קיימים הבדלים שהסיבה העיקרית להם היא היחס השונה שהעניקו הצרפתים לכל אחת מהקהילות, בייחוד לקהילה באלג'יריה שנהנתה מיחס מועדף בצורה מסוימת כך שבזמן השלטון הקולוניאלי היה מעמדה טוב במיוחד אך לעומת זאת בזמן מלחמת העולם השנייה וכן בכל הנוגע ליחסיהם של היהודים עם המוסלמים, המצב היה הקשה ביותר מבין הקהילות.

שיטת המחקר

שיטת המחקר בעבודה זו תהיה איכותנית. את הכתיבה והמחקר בעבודה זו אבסס על מאמרים אקדמאיים וכן על כתבות שנכתבו בנושא. בפרק הראשון, פרק המבוא, אציג את הנושא ואת שאלת המחקר וכן את ההשערות. בפרקים השני, השלישי והרביעי, פרקי הסקירה הספרותית, אציג סקירה של שלושת קהילות צפון אפריקה הגדולות, מרוקו, אלג'יריה ותוניס בתקופת השלטון הקולוניאלי הצרפתי וכן בתקופת מלחמת העולם השנייה, תקופת השואה. בפרק החמישי, אציג ריכוז של ההבדלים ושל מצבם של היהודים בצפון אפריקה בתקופת השואה וכן את הנסיבות להבדלים. בפרק הסיכום אציג את והמסקנות והתובנות שעלו במהלך העבודה וכן אתן מענה על שאלת המחקר.

פרק 1 – יהודי אלג'יריה

יהודי אלג'יריה בתקופת הסיפוח הצרפתי

כבר מראשית המאה השש עשרה ועד למאה ה-18, רוב אלג'יריה, הייתה נשלטת בעיקר על ידי האימפריה העות'מאנית. בראש השלטון העות'מאני באלג'יריה, עמד שליט מקומי שמונה מטעם העות'מאניים וכינויו היה די. לכל מחוז במדינה, מונה גם שליט שכינויו היה ביי. בראש כל קהילה עדתית באלג'יריה, עמד גם "מקדם" שהיה אחראי על ייצוג הקהילה בפני השלטונות ועיקר תפקידו היה בגביית מיסים. הרשות השופטת בקרב הקהילות היהודיות הייתה נתונה בידיהם של הדיינים. בכל עיר גדולה היה בית דין של שלושה דיינים, כאשר בראשו כל בית דין כזה ישב בדרך כלל הרב הראשי. את המשכורת שלהם קיבלו הדיינים מהקהילה. הרבנים נבחרו בהסכמתו של "המקדם" (mokadem), וכיבדו את הסמכות שהייתה לו על האזור וכך הוא כיבד את הפסיקות שלהם. לבית הדין הייתה אחריות ותפקידים רבים בכל הנוגע לקהילה היהודית. הוא מילא את תפקיד הנוטריון, פיקח על מרשם התושבים וכן עסק גם בשפיטה ובענייני מצוות. יחד עם זאת, הוא לא היה רשאי לפסוק בעניינים פליליים, אלו היו נדונים בבתי המשפט של הדיי או הביי¹.

ב-1830, צרפת פולשת לאלג'יריה ולמעשה כובשת את רוב השטח שלה מידי העות'מאניים. באותה העת מספרם של יהודי אלג'יריה עמד על כ-16000 נפשות. היהודים היו מרוכזים ברובם, בארבע הערים המחוזיות שהן אלג'יר, קונסטנטין, אוראן ותלמסאן. מיעוט קטן התגורר בישובים קטנים עד בינוניים, בערי נמל או בדרום המדינה. בשנים האחרונות של השלטון העות'מאני, היהודים סבלו לא מעט ולכן כאשר צרפת כובשת את אלג'יריה מידי העות'מאניים, הם הרגישו הקלה מסוימת, ויחד עם זאת, אלפי משפחות יהודיות, עזבו את אלג'יריה באותה הזדמנות וברחו לארץ ישראל, לליוורנו שבאיטליה או לארצות אחרות שהיו בתחום השליטה של האימפריה העות'מאנית. העובדה שיהודים ברחו עם כיבוש צרפת את האזור, מלמדת אולי על כך שהיו חלק מהקהילה שחששו מפני ההשתלטות הצרפתית ומפני התרבות הצרפתית.

עם כינונו של המשטר הצרפתי הקולוניאלי החדש, הוא פעל לשנות את הארגון של הקהילה היהודית ואף עשה זאת באמצעות שורה של מספר צווים. ב-1831, הצרפתים מקימים מועצה שתפקידה לעסוק בענייני היהודים. כחלק מההחלטות של מועצה זו, הוחלט לבטל את תפקידו של "המקדם" ולהעביר את הסמכויות שהיו בידיו לסגן ראש העיר היהודי. הם עשו זאת לפחות בערים הגדולות במדינה. באוגוסט 1834, הצרפתים מוציאים פקודה נוספת שבעקבותיה צומצמה גם סמכותם של בתי הדין הרבניים ובמקביל פקודה זו החילה על היהודים את החוק הצרפתי. למשל, כאשר רצו לעסוק בענייני אישות ודת, הדיינים לא היו יכולים לפסוק בעניין והיה עליהם לשלוח רק את חוות דעתם בכתב לבתי המשפט הצרפתיים, ולאילו הייתה הסמכות להחליט אם להתחשב בחוות הדעת או לא. ב-1845, מתפרסמת תקנה נוספת, שמחייבת להקים באלג'יריה קונסיסטוריות, כפי שהיה קיים בצרפת. עם הקמת הקונסיסטוריות, מונה גם רב רשמי, כמעט בכל עיר באלג'יריה. מרבית הרבנים הללו, היו ממוצא אשכנזי והגיעו במקור מצרפת וזאת בשל העובדה שהחוק הצרפתי קבע כי על מנת לקבל משכורת מהמדינה, המועמד לרבנות חייב להיות מישוה השולט בשפת המדינה וכן להיות בוגר הסמינר הרבני במץ. הרבנים הללו, לא דיברו בשפה הערבית יהודית בה דיברו

¹ גליקסברג (2012), בית הספר הרבני באלג'יריה, עמוד 196